

Slekten Irgens

Bidrag fra Lars Geithe
Sist oppdatert Tuesday 25. May 2010

Jeg vil rette en takk til Fokke F. van der Meer, for kildebruk av hans side Norske Spor i Amsterdam. Se forøvrig kildehenvisningen.

Joachim Irgens ble født den 19. mai 1611 i Itzehoe i Holstein (litt nord for Hamburg i Tyskland), og døde den 29. august 1675 i København.

Han var en tysk-dansk embedsmann og eier av store jordeiendommer i Norge, Danmark og Nederland. Han var opprinnelig døpt Jochum Jürgens, sønnen til kjøpmannen Heinrich Jürgens og Catharina Früchtnicht. Den 10. desember 1656 ble han gift med Amsterdam-borgermesterens datter, Cornelia Bickers.

Som sin bror Johannes studerte han medisin, men etter en del reising ble han i 1634 kammerherre for Christian IV og Fredrik III.

Det er ikke kjent om det finnes avbildninger av ham.

I 1646 reiste Joachim Irgens (1611-1675) med Kongen til Trondheim og Røros, og ble da omtalt som en "mand der fant særdeles smag i bergverker".

Etter at Kongens svigersønn, stattholder Hannibal Sehested falt i unåde hos Christian IV, ble Irgens ved Kongelig resolusjon i Rendsborg den 19. oktober 1646 også overdratt Rørosverkets privilegier.

I 1650 sto han som eier av 45/60 av Røros Kobberverk. En vesentlig grunn til at han lyktes med dette var nok at kongen hadde lånt store summer av kammertjeneren i forbindelse med krigføring. Dessuten ble det antagelig oppgitt at det skulle startes et nytt verk.

Johannes Irgens (1607-1659). Direktør for Røros kobberverk 1651-1655.

I 1651-55 overtok hans bror Johannes (1607-1659) stillingen etter den første direktør ved Røros Kobberverk, Lorentz Lossius. Lossius var fra Sachsen i Tyskland, og hadde vært direktør siden oppstarten i 1644, etter at han hadde jobbet som schichtmester ved Kvikne gruver.

De andre partisipantene godtok egentlig ikke Johannes som direktør, en stilling han ble ansatt i av sin bror Joachim. Johannes var, i likhet med sin bror, egentlig utdannet lege (lt. Dr. Med.) fra universitetet i Padua og hadde ikke greie på bergverksdrift. Dette skulle uansett ikke stoppe ham.

Johannes ble bare 52 år gammel og døde på Røros gård i 1659. Et maleri av ham kan sees hengende i kirken på Røros, på baksiden av altertavlen. En lokal historie forteller at maleriet fikk denne bortgjemte plassen, siden almuen på Røros ikke

ønsket å se bildet mens de var i kirken på gudstjeneste.

Johannes var gift med Elisabeth Sofie Anna Henningsdatter Arnisæus (1620-1694) som også kan sees i bildet. Elisabeth kom opprinnelig fra Haderslev på Jylland i Danmark. Hun overlevde sin mann med 35 år og døde først i 1694 på Røros gård.

Den 10. desember 1656 gifter Joachim Irgens seg med Cornelia Bicker i Oude Kerk i Amsterdam. Han er nå 45 mens hun er 27 år gammel. Hun var født den 3. juni 1629 som datter av Andries Bicker (1586 - 1652) og Trijn Jansdr Tengnagel (1595 - 1652), begge av fornem slekt i Amsterdam.

En undersøkelse av dåpsregistrene i Kommune Arkivet i Amsterdam avslører at de i perioden 1757 - 1662 døpte tre barn. De første to er døpt i Westerkerk, den siste i Nieuwe kerk.

Christian V (1646-1699). Eneveldig konge over Danmark og Norge 1670-1699.

Christian V, sønnen til Fredrik III, var i juni 1662 noen dager gjest hos Joachim Irgens i Amsterdam. Christian V var da på sin 'dannelses reise' gjennom Europa. Han besøkte i denne anledningen også Irgens lystgård i Graveland.

Joachim Irgens var en viktig støttespiller og bidro med vesentlige leveranser til kong Fredrik III's krigføring på 1650-tallet. Dette ble til slutt betalt ved at kongen, i et skjøte av 12. januar 1666, overdro alt krongods i Helgeland, Salten, Lofoten, Vesterålen, Andenes, Senja og Troms.

Dette ble det største salget av jord som noensinne hadde skjedd i Norden. Salget utgjorde halvparten av all matrikulert jord, og verdien ble anslått til 100.000 riksdaler - tilsvarende en tønne gull. Dette var lønnsomt og Irgens fikk derved alle leieinntekter fra eiendommene, samt alle vanlige statsinntekter fra Nordlandene, herunder tiende, finneskatten og leidang.

Det tilsvarende skjedde i Danmark, der kongen solgte Irgens Vestervig Kloster ved Vestervig Kirke, nordens største landsbykirke. Klosteret ble raskt jevnet og ombygd til et stort gods. Den 4. oktober 1674 ble enda en personlig seier for Joachim Irgens. Han ble adlet av Christian V som baron Irgens von Westervick.

I Nederland eide han Irgensgodset ved Hilversum. "Irgensdal" (Irgensthal) er en annen betegnelse, som noen norske og danske kilder benytter for Irgens gods. Idag heter dette godset Spanderswoud.

Joachim bodde på sine gods i Danmark, Amsterdam og på de Øst-Indiske øyer, og var sjelden i Norge.

Ved sin død den 29. august 1675 var Joachim Irgens konkurs. Hans eiendommer på Helgeland ble solgt til kjøpmann Lorentz Mortensen Angell fra Trondheim. Resten var pantsatt, men hans kone fikk gjenkjøpt noen av eiendommene senere (deriblant Tromsøgodset) og stod som godseier frem til sin død i 1708. Enkelte eiendommer ble da overdratt til hennes bror, baron Jacob de Petersen fra Amsterdam.

Nedenfor følger epitafiet på Joachim Irgens' kiste, oversatt fra latin til dansk:

"Her hviler benene efter den meget fornemme og ædle mand herr Joachim Irgens von Vestervig, født i byen Itzehoe i Holsten år 1611 den 19. maj af de bedste forældre. Hans fader var den ansete købmand Heinrich Jürgens, hans moder var F. Chatharina Fruchtnichts. Da han var blevet opdraget godt og fromt af forældrene, begyndte han i 1625 at besøge fremmede lande for at vinde ny og større viden. Da han lykkeligt havde afsluttet sine rejser i det fremmede, blev han i 1634 kammertjener hos Danmarks og Norges mindeværdige konge Christian den Fjerde. Dette embede bestred han med meget stor omhu og energi lige til kongens skæbneår 1648. Da kongen imidlertid havde lært hans troskab at kende, blev han tilskyndet af sympati til at ændre hans navn Jürgens til Irgens. Den 12. dec. år 1656 indgik han ægteskab med den meget ædle og udvalgte jomfru Cornelia Bickers, den højtelskede datter af den meget fornemme, ædle og lærde borgmester i Amsterdam herr doctor Andreas Bickers og hans meget fornemme og ædle hustru Chatarina Tengnagels. Med hende fik han fem sønner, hvoraf de tre ældste og den yngste tillige med moderen overlevede faderen. For sin store og fremragende tjenester mod Danmarks og Norges riger blev han i 1674 adlet af hans Højhed Danmarks og Norges arvekonge Christian den Femte under navnet Irgens von Vestervig. Han døde den 29. aug. år 1675 kl. 12 nat, mæt af dette dødelige liv, der sluttede efter 64 år, 3 måneder og 10 dage."

{mospagebreak title=- Irgensepitafiet i Røros kirke}

IRGENSEPITAFIET I RØROS KIRKE

Takk til Tor B. Gunnerød på Norsk Institutt for Kulturminneforskning som ga tillatelse til å gjengi innholdet i dette dokumentet på bergstaden.org; "NIKU publikasjoner 118: Solstad, Jørgen. 2002. Irgensepitafiet i Røros kirke".

Hele dokumentet kan leses på hjemmesiden til NIKU.

Irgensepitafiet fra Røros kirke ble hentet inn og behandlet ved NIKUs atelier i Oslo i perioden 1998-2001. Maleriet er utført i olje på lerret og viser bergverksdirektør Johannes Irgens (1607-1659) og frue Elisabeth Arnisæus Irgens. Maleriet er etter all sannsynlighet utført rundt 1670. Det er flere ting som taler for at bildet opprinnelig er bestilt og malt i Nederland eller Tyskland, men har lite av sitt originale uttrykk bevart grunnet sekundære endringer i form av overmalinger og formatsendringer. Maleriet ble opprinnelig bestilt til og hengt opp i den gamle kirken på Røros, men ble flyttet til dagens kirke i 1784. Alt tyder på at portrettet har hatt samme plassering siden da.

Behandlingen av bildet har i hovedsak dreid seg om å fastlegge løs maling, lappe alle hull og rifter, planere bukler og deformasjoner, rense overflaten for smuss og mørknet ferniss samt kitte og retusjere alle lakuner og skjemmende skader. Maleriet ble tilbakeført og hengt på sin tidligere plass i Røros kirke i desember 2001.

Maleriet fra ca. 1670 viser verksdirektør Johannes Irgens med hustru. På skriffeltet under maleriet står det:

P. M. Hocce Epitaphio

Philosophiae clarissimi Medicinae experientissimi

Doctoris

Johannis Ivrgens

Itzeho - Holsati

Harum fodinarum Directoris desideratissimi

Cineres

Pie iuste devote

Vidua maestissima Elisabetha Arnisaeana

Superstitis filii decem tres filiae decemqve nepotes

devenerantur.

Denne tekst vil i oversettelse lyde som følger:

"Den dypt sørgende enke Elisabeth Arnisæi datter med gjenlevende 10 sønner, 3 døtre og 10 barnebarn hedrer ved denne minnetavle i kjær erindring hengivent, oppriktig og ydmykt asken etter doktor Johannes Jürgens av Itzehoe i Holsten, den skarpsindige tenker, den høyt erfarne læge og den mest ønskverdige direktør for gruvene her på stedet."

Foto: Birger R. Undstad

Infrarødt bilde av utsnitt av Elisabeth Irgens' hode. Foto: Jørgen Solstad.

Røntgenbilder av maleriet og bruk av infrarøde teknikker avdekker en rekke oppsiktsvekkende forhold og gir en forståelse av hvordan Elisabeth opprinnelig var utformet.

I den første versjonen lener Elisabeth høyre hånd på bordkanten og holder den venstre foran brystet. Man skimter her også den lyserøde blomsten - kanskje en nellik? - som hun holder i sin venstre hånd. Den karminrøde børstenelliken er et symbol på Kristi lidelse og figurerer som kjærlighetspant på forlovelsesbilder fra renessansen.

På bildet over kan man se detalj av Elisabeth Irgens' hode, tatt med et kamera som er følsomt for infrarødt. Man ser den opprinnelige utformingen av ansiktet til venstre for midten.

UKJENT MALER

Røntgenopptaket viser hvordan Elisabeth opprinnelig så ut på bildet. Foto: Anne T. Winterthun.

Vi vet ikke hvem som malte epitafiet. Kunnskapen om kunstnere og malerkunst i Norge på 1600-tallet er dessuten liten.

Bildet er malt av en dyktig maler, men få kunstnere av dette kaliberet opererte på Røros i 1660-årene.

Mange av kunstnerne som virket i Norge på denne tiden var innvandret fra Nederland og Tyskland. En av dem kan ha malt det, men det er mer sannsynlig

at Elisabeth Irgens fikk bildet malt i for eksempel Amsterdam. Johannes Irgens hadde studert i Tyskland og Nederland, og hans bror Joachim ledet sitt forretningsimperium fra København og Amsterdam.

HVORFOR BLE HUN OVERMALT?

Overmalingen av Elisabeth kan skyldes at hun ikke var fornøyd med det første portrettet. Det er tydelige forskjeller i de to ansiktene. Den opprinnelige kvinnen er yngre, og det er dessuten fysiognomiske forskjeller.

Den første versjonen av Elisabeth viser en mondén europeisk overklassekvinne, antagelig iført siste mote. Hun bærer en utringet kjole og har nakne skuldre og hals. På kragen og mansjettene har hun omfattende blonder og hun har kostbare ringe og armbånd på begge hender.

Den sekundære Elisabeth har et helt annet uttrykk; kjolen er mye enklere og tilknapet, i tradisjonelle tekstiler som ull og lin. En enkel gullring sitter på venstre ringfinger. Resultatet er en mer streng, myndig og pietetsfull kvinneskikkelse.

"Moderniseringen" blir forståelig når man tenker på at bildet er en minnetavle over to betydningsfulle personer på 1600-tallets Røros. Det skulle henge i kirken i påsyn av en luthersk menighet.

Det var trolig den norske maleren Peter Andersen Lillie som fikk i oppdrag å "modernisere" portrettet av Elisabeth. Han var engasjert av Irgens-familien for å staffere kirken på 1670-tallet.

Et portrett han har malt i Norddal kirke i Møre og Romsdal viser mange likhetstrekk med portrettet av Elisabeth.

Legg merke til den vertikale skjøten på baksiden av bildet. Foto: NIKU.

Et påfallende element i maleriet er den vertikale skjøten som nærmest deler bildet i to. Den mest sannsynlige forklaringen på skjøten er at det opprinnelig har vært to separate portretter. Forklaringen på Irgensepitafiets utseende i dag ligger derfor mest sannsynlig i flyttingen fra gammelkirken til nykirken. Den 15. august 1784 ble den nye steinkirken på Røros vigslat. Først da kunne man rive den gamle.

De to opprinnelige separate portrettene tas ned og syes sammen til ett lerret. Maleriet spennes opp og påmonteres en ny pynteramme som males i samme blåfarge som alteret. Et nytt skriftfelt hvor teksten antagelig er basert på et tidligere skriftfelt utformes og tilpasses det nye formatet, og maleriet får den plasseringen det har i dag - på baksiden av alteret.

{mospagebreak title=- Da Røros skulle døpes om}

DA RØROS SKULLE DØPES OM

Meddelt av professor Alfred Getz.

Alfred Getz var direktør ved Røros Kobberverk 1903-1911. I 1911 ble han ansatt som professor ved NTH (nå NTNU), der han var rektor fra 1914-17. Denne artikkelen ble skrevet av ham i 1915 og er gjengitt i henhold til opphavsrettslige bestemmelser for skrifter som er eldre enn 70 år. Alfred Getz døde i 1922.

"Allerede meget tidlig i Røros kobberverks historie har det visstnok været vanskelig at faa indskud til driften av verket fra dets utenlandske participanter. Det fremgaar av en liten regnskapsekstrakt for 1651 fra den første direktør Lorentz Lossius' haand, som findes i verkets arkiv. Men det blev værre siden; fra 1666 utover syttiaarene var der som bekjendt megen urolighet blandt arbeiderne fordi de ikke fik kontant lønning, og ofte ikke proviant, men kun sedler paa optjent løn. Disse sedler kunde de vistnok faa omsat i Trondhjem til underkurs mot proviant. Men kontanter blev det smaat med trods resolutioner som strengt bød, at alle arbeider ved grube, hytte og i skog skulde betales kontant.

"Den forhenværende kammertjener og senere hofbankier Joachim Irgens eidde ialfald i navnet 3/4 av verket og det var hans indskud som altid manglet og gjorde, at forholdet blev saa galt. Han bodde utenlands enten i Holland eller i Danmark og var kun paa nogen smaatripper engang imellem oppe paa verket. Dette tror jeg neppe interesserte ham mere end som melkeko, som kunde gi ham kobber, det han straks gjorde i penge. Og pænge trengte han altid til sine storartede pengetransaksjoner. Det var ogsaa dengang, da han kjøpte krongodset i Nordlandene i 1666 for en tønne guld 100 000 riksdaler, at han omtrent helt ut sluttet med at gjøre indskud til driften. Dette gav anledning til den første arbeiderurolighet, som bergmester Tax og bergraad Marcilius fik bilagt. Det blusset op igjen i 1670; men værst var maaske situationen i 1673. Verkets eier opholdt sig da en tid paa Røros. Men det later ikke til, at han beskjæftiger sig meget med de uholdbare tilstande, som arbeiderne fandt sig stedt i. Disse indleverte et bønnskrift til "Herre Westerwick, gunstige Herre og Patron", datert 25. oktober 1673. Paa dette svarte Joachim Irgens, som var adlet under navnet Westerwick: "Har ikke vidst, at Arbeiderne lede nogen Mangel eller havde vanskelig for Betaling".

Selve svaret er ikke saa merkelig for denne mand, som benyttet enhver anledning til at rive til sig, hvad han kunde og til at omgi sig selv og sit navn med glans. Merkeligere er det sted hvorfra dette svar er skrevet. Det er nemlig datert Irgensthal 2. november 1673.

"Denne datering har gitt direktør Hjort anledning til at fremsætte den formodning, at Irgens "maa og have eiet et andet sted Irgensthal kaldet."

"Naar nu datoen paa bønsskriftet og svaret holdes sammen, kan der skjønnes, at denne eiendom ikke kan søkes langt borte. Og jeg var tilbøielig til at tro at det var et senere forglemt og ændret navn paa en av de mange sætre, som ligger omkring bergstaden.

"I mine fristunder som direktør for Røros verk gav jeg mig til at læse i arkivet og det var direktør og bergmester Henning Jürgens konceptbøger fra 1671 til 1699, som især fanget min interesse. Gjennom disse konceptbøger faar man et indblik i Irgensernes affærer og i forholdene ved Røros verk. Kjedelig er det at de koncepter som handler om arbeideruroligheterne er saa vanskelig at forstaa. De er nemlig skrevet egenhendig av direktør Henning Jürgens og hans haand er ikke grei at tyde. Det var dog et av disse brevene, som jeg klarte ganske godt. Det er skrevet paa hollandsk til Cornelia Bikkers, Joachim Irgens' hollandske frue og er datert 22. november 1673, som det sees av brevets indhold fra Kristiania. Av dette brev som jeg avtrykker i oversættelse, fremgaar med tydelighet, at Joachim Irgens i sin selviskhet og stormægtighet har villet omdøpe Røros til Irgensdal, men at hans nevø direktøren er meget bange herfor og ber tanten om at raade ham fra det. Og den forstandige fru Irgens til Westerwick har da ogsaa faat plukket disse stormandsgale tanker om omdøping ut av manden, saa det blev med den gangen, at Irgensdal blev brukt istedetfor Røros."

----- **-----

Anno 1673 den 22. novbr.

Edle me Vrau Westerwick, meget elskede slægting. V. Edle: maa vite at vi med hrr. Vetter (Joachim Irgens) er kommet vel hit til Christiania; oppe ved verket staar det Gud ske tak helt vel til og har meget malm som aldrig før, hvorav der kan bli gjort en god del kobber i kommende aar; men jeg tror ikke at vi faar de nødvendige materialier op av mangel paa betaling, derav vil der sikkerlig bli en ulykke angaaende Kongens interesse; hans høie Excell: reiser sikkert videre til Trondhjem og drar han gjennom Østerdalen, saa kommer han op paa verket, Herr overbergmester vil ikke reise med; jeg kan ikke stole paa (ulæseligt) men skulde jeg tale, ikke blev han sunget i søvn; mere tør jeg ikke skrive; folket oppe paa verket er svært paa benene; ved et bønsskrift til hrr. Vetter søgte de om betaling for sit arbeide; og da de ikke fik noget, kom hele flokken til min dør og begjærte ifølge en kgl. ordre, som de fremla kopi af, at jeg skulde hjelpe dem til at klage over det til embedsmændene, saa læste jeg op en arrest over alle participanters @ (kobber) det er sikkert, at folket har det usselt, ti ikke faar de noget penge og heller ikke var der mere proviant der; jeg ser ikke nogen utgang paa det, og ikke tør jeg for sandt komme op til Røros igjen; det kunde ske en ulykke; det er til at ynkes over; Verket kunde ved rigtig betaling bli meget bedre og drevet nogen 1000 Rdr. billigere; jeg har gjort hrr. Vetter dette forslag; man skulde se til at faa en mand, som prompte la ut for verket og videre mottok alt kobberet; det som aarlig blev i overskud skulde man avdrage nogen kapitaler med; -----

----- Denne høst har hrr. Vetter oppe paa Røros uden at raadspørge befalet, at verket skulde hede Irgensthal og ogsaa paalagt officererne det. Jeg har talt derover og sagt, at det vilde bli optat helt skrækkelig, idet det er en kongelig bergstad og det vilde bringe en stor konfusion i landet, da privilegierne er givet paa Røros og de kunde bli omdisputerede, saa jeg ber min frue at fraraade ham det. ----- Jeg skal se til at hrr. Vetter gjør rigtighet med alle og jeg skal gjøre mit bedste med hensyn til testamentet.

(Originalens tegnsetting er beholdt.)

{mospagebreak title=- RELEVANTE LINKER}

RELEVANTE LINKER

Ikonet betyr at linken refererer til en artikkel på dette nettstedet, mens ikonet betyr at linken fører til en ekstern webside.

Ekstern: Verdensarven Røros

Ekstern: Amsterdam.No - Irgens

Ekstern: Amsterdam.No - Irgens og Bickers

Ekstern: Wikipedia

Ekstern: NINA - NIKU